

СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОМОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Н. В. Бондаренко,

*кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник відділу навчання української мови та
літератури Інституту педагогіки НАПН України*
nelly.bondarenko@ukr.net

С. В. Косянчук,

*кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник відділу
дидактики Інституту педагогіки НАПН України*
358svk@bigmir.net

Розглядається проблема формування українськомовної та соціальної компетентностей у новій українській школі, що є вагомими чинниками вільного володіння державною мовою. З'ясовано суть українськомовної та соціальної компетентностей, визначено категорійну інфраструктуру, поняттєве ядро тощо. Відстежено шляхи соціалізації молоді, накреслено її «дорожню карту». Визначено мету і завдання школи з огляду на формування зазначених компетентностей. Розроблено структурну модель соціальної компетентності для використання в освітньому процесі, що сприятиме ефективному розвитку українськомовної та соціальної компетентностей, а також реалізації соціально спрямованих педагогічних технологій. Надано рекомендації щодо їх набуття здобувачами освіти. Акцентовано чинники для обов'язкового врахування; зроблено застереження щодо негативних впливів, які підлягають нейтралізації.

Ключові слова: *соціалізація шкільної молоді; українськомовна компетентність; соціальна компетентність; профільна освіта.*

Постановка проблеми. У ст. 76 Закону України «Про освіту» наголошується на потребі забезпечити взаємодію «закладів освіти, сім'ї і суспільства у вихованні здобувачів освіти, їх адаптації до умов соціального середовища» [7]. Водночас посилюються вимоги до кваліфікаційних критеріїв і конкурентоспроможності потенційного працівника на ринку праці; значна увага приділяється процесам соціалізації та вимогам, які ставить суспільство перед особистістю щодо її світогляду, освітнього рівня й компетентності на відповідному етапі життєвого шляху.

Ускладнення суспільного життя й насамперед трудової діяльності, що потребують тривалішого навчання, спричинило подовження необхідних

термінів здобуття загальної середньої освіти. Нові покоління молоді пізніше, ніж їхні однолітки в минулому, починатимуть своє трудове життя, з яким асоціюється соціальна зрілість, довше сидітимуть за партами. Об'єктивні зміни у віковій структурі населення, віковому розподілі праці, змісті процесу соціалізації позначаються на критеріях соціальної зрілості та її суб'єктивному вираженні – почутті дорослості. А це потребує розширення сфери індивідуального самовизначення й підвищення вимог до його усвідомленості.

Визначальна роль у здійсненні життєвих планів і намірів кожного випускника закладу загальної середньої освіти належить українській мові. Щоб здобути ґрунтовну, якісну освіту і престижну спеціальність, високу кваліфікацію й цікаву високооплачувану роботу, стати гідним членом суспільства і громадянином, необхідно досконало володіти державною мовою як соціальним капіталом. Від здатності випускників ефективно користуватись усім спектром можливостей мови у різних ситуаціях залежить їх особистісне становлення, інтелектуальний розвиток, світоглядні переконання, ціннісні орієнтації, спроможність розв'язувати життєві проблеми, успішна соціалізація. Висока загальна і мовленнєва культура гарантують успішну професійну діяльність, перспективу кар'єрного зростання особистості, її високий соціальний статус, належність до української еліти. А це життєво необхідно людині незалежно від того, хто вона, – політик, дипломат, учений, військовий, учитель, інженер, програміст, бізнесмен чи представник престижної робітничої професії.

Результатом завершеної мовної освіти випускника закладу загальної середньої освіти має стати сформована життєва *українськомовна компетентність*. Надаємо перевагу саме цьому терміну перед терміносполученням *предметна компетентність з української мови* з таких міркувань. Українська мова – не просто один зі шкільних предметів з його чітко окресленими межами, а володіння нею – не просто одна з-поміж десятка компетентностей, зведена до функції спілкування дзеркально іноземній мові. Українська мова – це гарантія існування держави, нації, мова національної ідентичності, спосіб національного буття у часі й просторі, мова мислення, мовленнєвої діяльності, здобування інформації, знань з усіх предметів, засіб формування всіх без винятку компетентностей у школі й поза нею. На уроках з інших предметів учні засвоюють спеціальну термінологію, синтаксис наукового мовлення, що збагачує і розвиває їх українськомовну компетентність. Саме тому вільне володіння українською мовою є універсальною життєвою загальнопредметною компетентністю, бо пронизує всі предметні компетентності і є їх складником [3, с. 87].

Водночас нова реформована українська школа актуалізує *проблему соціалізації юнацтва*, що позначається на становленні у випускника соціальної

компетентності – однієї з ключових, формування яких необхідне для всебічного гармонійного розвитку особистості, адаптації її в суспільстві.

Успішність формування у здобувачів освіти українськомовної та соціальної компетентностей залежить від розуміння педагогічними працівниками їх суті, будови, категорійної інфраструктури, освітньої мети, завдань школи, шляхів соціальної адаптації шкільної молоді, зокрема й через опанування української мови як одного з визначальних і невід’ємних чинників соціалізації.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблеми соціалізації шкільної молоді були предметом уваги дослідників різних галузей науки – філософії, педагогіки, психології, соціології та ін. (Алексєєва-Вовк М., Алексєєнко Т., Бібік Н., Бодальов О., Бражевський В., Васківська Г., Жиганов Б., Заброцький М., Зязюн І., Іконникова С., Кон І., Кремень В., Куценко Н., Люшук К., Максакова В., Мудрик А., Мясичев В., Піаже Ж., Пальчевський С., Пробийголова Н., Рибалко Л., Сухомлинський В., Ушинський К., Шиян Н., Яценко Д. та ін.). У працях описано: соціальні характеристики окремих вікових груп; соціальне становище молоді в суспільстві; когнітивні процеси; стадіальні схеми формування розумових дій і операцій від дитинства до юності; становлення світогляду; ціннісні орієнтації; моральний розвиток; трудову й суспільно-політичну активність; вибір професії; культуру і структуру споживання й дозвілля; рівень домагань тощо.

У працях мовознавців і соціолінгвістів (Антоненко-Давидович Б., Бабич Н., Біляєв О., Бондалетов В., Борисов Р., Будагов Р., Головін Б., Городенська К., Єрмоленко С., Козачук Г., Кочерган М., Леонтєв О., Мамалига А., Масенко Л., Мацько Л., Німчук В., Плющ М., Русанівський В., Сагач Г., Селіванова О., Ставицька Л., Тараненко О., Ткаченко О., Ющук І. та ін.) досліджуються проблеми мовної політики держави; функціонування мови в суспільстві; її соціальної диференціації; української мови як унікального феномена; зв’язків між мовою і фактами соціального життя; її унормування; відповідності користування мовою соціальним нормам; наголошується на важливості утвердження державної мови як вагомого чинника соціалізації майбутніх випускників.

Проблеми компетентісно орієнтованого навчання української мови як найефективнішої технології її опанування досліджувались у роботах Бондаренко Н., Горошкіної О., Дудика П., Карамана С., Нищети В., Омельчука С., Пентилюк М., Потапенка О., Савченко О., Сидоренко В., Хом’яка І. та ін.

Перед мовознавством і педагогічною наукою постають невідкладні спільні завдання: а) визначити, описати зміст і схарактеризувати критерії вільного володіння українською мовою; б) максимально викінчено номінувати, операціоналізувати й сформулювати оптимальне поняття такої універсальної

ключової компетентності як українськомовна і створити її модель; в) скорегувати відповідно освітню мету; г) обґрунтувати наукові засади компетентнісного навчання української мови здобувачів освіти, зокрема на завершальному профільному етапі; д) оптимізувати зміст і технології опанування мови, у т.ч. на засадах досягнень цифрової освіти; е) розробити концептуально нову методика оцінювання результатів компетентнісного навчання української мови.

Мета статті – розкрити теорію і практику соціалізації шкільної молоді через опанування української мови як її визначального чинника у контексті нової української школи.

Виклад основного матеріалу. Соціальну компетентність науковці визначають як здатність до співпраці в групі та в команді, мобільність, уміння адаптуватись і визначати особисті цілі, виконувати різні ролі та функції в сім'ї, колективі й суспільстві; планувати, розробляти й утілювати в життя індивідуальні та колективні соціальні проекти; уміння визначати й реалізовувати мету комунікації залежно від обставин; будувати, підтримувати й розвивати взаємини; розв'язувати проблеми за різних життєвих ситуацій [12; 13].

Не зовсім коректно вести мову про доконечну сформованість соціальної компетентності за профільного навчання. Точніше буде говорити про готовність, здатність, спроможність кожного випускника закладу загальної середньої освіти ставати повноцінним, повностатусним, повноправним і відповідальним членом суспільства, органічно адаптуватися в соціумі.

Ядро соціальної компетентності складають потрактовані дослідниками поняття, з-поміж яких ми виокремили найбільш важливі в аспекті порушеної проблеми: людина як біопсихосоціокультурний феномен; соціалізація; соціальна адаптація; соціальна взаємодія; соціальна диференціація суспільства; соціальна організація суспільства; соціальне здоров'я; соціальне походження; соціальне середовище; соціальний розвиток; соціальний статус; соціальні групи; соціальні інститути; соціальні процеси; соціальні ролі; соціально значущі системні проблеми та ін.; соціон (одиниця соціуму); соціонóm (за зразком *генóm, психонóm*).

Соціалізація означає сукупність соціальних процесів і впливів середовища, завдяки яким особистість засвоює певну систему знань, моральних і поведінкових норм, ціннісних орієнтацій; вчиться якісно виконувати різні соціальні ролі; налагоджувати соціальні зв'язки; самостверджуватися і врешті функціонувати як повноправний член суспільства [8, с. 170]. Реалізація принципу соціалізації у навчанні української мови забезпечить становлення особистості як суспільно адаптованої, активне входження її в українськомовне соціальне, виробниче, підприємницьке,

фінансове, наукове, громадське, культурне середовище на благо всього народу України. Цьому сприятиме досконале володіння державною мовою.

Кожна людина виконує різні соціальні ролі й перебуває у різних стосунках – сімейних, родинних, дружніх, соціальних, ділових, любовних та ін. Отже, соціальна роль – це зразок, модель поведінки (очікуваної від особи з певним соціальним статусом), яку об'єктивно задано соціальною позицією особи в системі суспільних або міжособистісних відносин [8; 11]. Соціальний статус особистості – це її позиція в соціальній системі, пов'язана з належністю до певної соціальної групи чи спільноти, сукупність її соціальних ролей та якість і ступінь їх виконання. Здобувач загальної середньої освіти виконує такі ролі: син/дочка, брат/сестра, онук/онука, небіж/небога, сусід/сусідка, друг/подруга, учень/учениця та інші. Тож соціальна роль обмежується сукупністю прав і обов'язків, відповідних цьому статусові. Кожний соціальний статус має свій ролевий набір, тобто дотримання людиною певних зразків і норм поведінки, що випливають із соціального статусу. Наприклад, статус лікаря – це певні права і обов'язки, закріплені переважно законом. Соціальна ж роль лікаря включає конкретні правила поведінки у спілкуванні з колегами, пацієнтами, адміністрацією, вимоги до рівня освіти, культури тощо.

Люди змінюються і дорослішають під впливом різних чинників. Особистість формується з огляду на вроджені й середовищні компоненти. Відбувається збалансований двоєдиний процес соціалізації й індивідуалізації особистості. Людська поведінка – це функція особистості, з одного боку, а з іншого, – середовища. На становлення майбутнього члена суспільства і проектування ним свого прийдешнього значний вплив справляють середовищні фактори, такі соціальні чинники як соціальне походження, склад сім'ї; матеріальне становище сім'ї; рід/вид занять членів родини; рівень освіти батьків; власне соціальне становище; загальні умови розвитку; особливості соціально-екологічного середовища (тип населеного пункту – мегаполіс, місто, містечко, село). Соціальне становище юнацтва неоднорідне.

У процесі соціалізації особистості заклади загальної середньої освіти мають враховувати такі важливі рядоположні чинники:

- залежність життєвого досвіду особистості від безпосереднього оточення, мікросередовища;
- індивідуально-типологічні якості;
- історичну ситуацію, в якій відбувається розвиток особистості, особливості її й покоління;
- національні особливості;
- соціальне походження і соціально-економічне становище;

- соціально-культурні відмінності, обумовлені особливостями середовища (умовами міського/сільського життя);
- специфічні риси покоління;
- гендерні відмінності;
- унікальність культури й суспільства, до яких належить особистість і частиною яких вона є.

Водночас на заваді процесу соціалізації можуть стати такі негативні чинники: 1) брак взаєморозуміння між сім'єю та школою; 2) брак вільного часу; 3) неврахування взаємодії природних і соціальних аспектів розвитку; 4) відмінностей у рівнях інтелекту, спрямованості інтересів; 5) недооцінка ролі соціальних чинників розвитку; 6) недосконале володіння державною українською мовою; 7) недостатня увага до соціальних аспектів формування особистості; 8) нівелювання індивідуальних відмінностей або, навпаки, перебільшення їх ролі; 9) перевантаженість старшокласників; 10) роз'єднаність основних інститутів соціалізації; 11) соціальна обумовленість формування здібностей дітей; 12) соціальна селекція дітей у школі (обдаровані та звичайні).

Виявлено, що симбіоз традиційної та цифрової освіти несе значний соціальний потенціал, професійне використання якого педагогічними працівниками не тільки «підвищить ефективність освітніх процесів», а й «розвиватиме соціальні навички і ключові компетенції майбутнього, підтримуватиме індивідуальну творчість під час навчання <...> допомагатиме дітям та молоді створювати соціальний капітал» [21, с. 11]. Детермінантність такого симбіозу за непередбачуваності «поведінки» глобалізованого світу різнозарядна – від плюсів і до мінусів. Позитив у тому, що це може посилювати важливі рядоположні чинники освіти та нейтралізувати дію негативних чинників соціалізації підростаючого покоління. Тож навчання, зазначає R. Young, слід розглядати як «активний, творчий і соціально інтерактивний процес <...>, як щось, що учні створюють, а не щось, що було передане їм» [27, с. 34]. За творчо-соціально-інтерактивного процесу навчання української мови очікуване може бути навіть перевершеним, бо результатом ставатимуть соціальні та емоційні здібності як стартап-продукт. Не випадково «поведінкові та соціальні навички, включаючи навички бути впевненим у собі, лідерство та управління, співпраця та переконання» [20, с. 24] сьогодні актуалізуються, і «більшість навчальних програм для початкової та середньої освіти в розвинених країнах стосуються критичного мислення, творчості, розв'язання проблем та соціальних навичок» [Там само]. Поняття соціального простору, з одного боку, всеосяжне, а з іншого, конкретизується і зводиться до моментів навчальної трансакційності, за якої проявляється соціальний досвід, виявляються соціальні пріоритети учнів – через їхнє індивідуальне сприйняття світу. Як зазначають K. Smyth і C. Mainka, будь-яка спільна діяльність (а

особливо у процесі формування мовної компетентності) – це вже соціальний простір, бо соціалізація можлива лише за спільної діяльності [23], а надто діяльності, за якої пізнаються мова та її носій.

Процес соціалізації шкільної молоді буде успішним за умови нейтралізації перелічених у статті негативних чинників, якщо вирішуватимуться такі завдання:

а) формувати особистість відповідальну, здатну діяти свідомо, рішуче, результативно в світі, що змінюється; яка вміє робити вибір;

б) виховувати у здобувачів освіти почуття особистої та соціальної відповідальності за свої вчинки, власну мовленнєву поведінку й культуру мовлення;

в) формувати в учнів спроможність учитися впродовж життя, розвивати навички самоконтролю, зокрема й за власним мовленням.

Мета освіти – допомогти особистості пізнати себе саму й соціум, віднайти своє місце, навчити змінювати себе й суспільство, реалізуючи власну роль в його поступальному розвитку. Відповідно до мети й завдань освіти необхідно активізувати такі шляхи соціалізації як: орієнтація освітнього процесу насамперед на інтереси особистості; поступове збагачення системи впливів і зв'язків, у якій вона живе; взаємодія основних інститутів соціалізації. Означена мета освіти та окреслені шляхи соціалізації ґрунтуються на триєдності функцій освіти як такої. А це – «передача культури та способу життя; поліпшення соціального середовища; забезпечення потреб окремих осіб» [25].

Юність – завершальний період первинної соціалізації. Діяльність і рольова структура особистості на цьому етапі набувають нових, дорослих якостей. На відміну від підлітків, старшокласники стають більш зрілими соціально. Їх зусилля спрямовані на те, щоб стати розумнішими, кращими, досконалішими, а прагнення скеровані в прийдешнє і пов'язані з окресленою життєвою перспективою. «Людина формує не тільки себе, а й свій погляд на зовнішній світ. Людина є активним творцем своїх власних переконань, власного погляду на соціальне середовище й те, як вона створює смисли у зовнішньому світі. Однак це відбувається не в соціальному вакуумі, а в рамках уже встановлених способів говорити, думати, дивитися й переміщатися в зовнішній світ. Водночас творення індивіда – скоріше трансформація уже встановлених способів творення й формування соціальної реальності. Перетворення слід розуміти як творення в рамках можливих способів інтерпретації й розуміння, або, інакше кажучи, у рамках інституціональних структур» [18, с. 4].

Юнацький вік – важливий етап у розвитку розумових здібностей, зокрема теоретичного мислення. Мисленнєва діяльність активізується, стає більш

самостійною і критичною [5; 6]. Інтелект істотно впливає на зміст усіх решти психічних процесів, а соціальний світ, за Ж. Піаже [14], виступає тлом розвитку інтелекту як важливого аспекту цілісного процесу становлення особистості.

Розумові операції здійснюються у зв'язку з предметною діяльністю здобувача освіти і характером його спілкування. Розвивається креативне мислення, що передбачає не просто засвоєння інформації, а прояв інтелектуальної ініціативи і створення чогось нового. Потрапляючи в нові, суперечливі життєві ситуації, шкільна молодь актуалізує творчі потенції, усвідомлює, що на те саме запитання може існувати багато правильних і рівноправних відповідей (на відміну від однозначного рішення, що знімає проблему як таку). Чіткіше диференціюються індивідуальні відмінності в рівні й спрямованості розумових інтересів і здібностей здобувачів освіти. Така диференціація може бути результатом прогресуючої спеціалізації шкільного навчання.

За даними психологів, перехід від підліткового до юнацького віку супроводжується покращенням загального емоційного стану на тлі посилення комунікабельності, легкості в спілкуванні. Розширюється коло чинників, здатних викликати емоційні реакції. Урізноманітнюються способи вираження емоційних станів, збільшується їх диференційованість, вибірковість (на що саме реагувати), посилюються емоційна стійкість, урівноваженість, стриманість, здатність керувати власними реакціями, а також змагальність, прагнення домінувати, лідирувати. Характерними рисами юнацького віку є потяг до творчості, радість від подолання труднощів. Усе це, мовою науки, є складниками некогнітивних компетентностей [22], які вивчаються багатьма зарубіжними дослідниками (Aronson, J. [24], Borghans L. [17], Duckworth A. L. [17], Durlak J. A. [19], Dymnicki A. B. [19], Heckman J. J. [17], Schellinger K. B [19], Spitzer B. [24], Taylor R. D. [19], Ter Weel B. [17], Weissberg, R. P. [19] та ін.). На думку цих науковців, «некогнітивні компетентності (так зване соціальне й емоційне навчання) містять низку навичок, звичок і поглядів, які полегшують діяльність у школі, роботі й саме житті. Вони [некогнітивні компетентності] включають самосвідомість, самоврядування, соціальну поінформованість і навички спілкування, а також завзятість, мотивацію та розвиток мислення» [22]. Тож у молодих людей збагачується сфера естетичних почуттів, зростає чутливість до контрастів. Розвиваються почуття гумору та іронії, пов'язані з інтелектом.

Вибудовується цілісна модель особистості, згідно з якою молода людина формує, організує і структурує своє ставлення до інших і власну самосвідомість. Особистість відкриває власний світ, усвідомлює свою унікальність, неповторність, несхожість з іншими й усвідомлює єдність і зв'язок з людьми навколо, а також набуває здатності: ставити себе на місце

іншого; емоційно співпереживати; робити висновки про інших; визначати життєві, зокрема соціальні, перспективи; «конструювати» себе («Хто я такий/така?» «Ким можу і повинен/повинна стати?» «Які мої можливості й перспективи?» «Що я зробив/зробила і ще можу зробити в житті?»).

У юнацькому віці в особистості формується цілісне уявлення про саму себе на основі самопізнання й самоаналізу, усвідомлення своїх якостей, проблем, заглиблення у внутрішній світ. Старшокласники осмислюють моральність і мотиви власних вчинків, зробленого вибору, співвідносять їх із законами моралі, визначають свою позицію, знаходять внутрішні резерви для доведення власної самодостатності й самоцінності.

Важливу роль у цих процесах відіграє *рефлексія як феномен соціальної совісті* – аналіз, осмислення і співвіднесення з дійсністю власних вчинків, їх мотивів, думок, почуттів, переживань.

Це сприятиме розвитку інтелектуальної та емоційної сфер, кращому розумінню себе й інших, успішній соціалізації.

З огляду на це необхідне моделювання ситуацій, які передбачатимуть розв'язання важливих для юнацтва проблем, самопізнання, самовизначення, саморегуляцію, самореалізацію.

Результатом інтенсивного формування самосвідомості є зміна структури соціальних ролей і рівня претензій, які актуалізують питання: «А хто я такий/така?» Відкриття свого внутрішнього світу знаменує перехід від зовнішнього управління ним до самокерування.

Вікова динаміка самооцінки передбачає зміну її критеріїв.

Знання особливостей поведінки, кола інтересів, здатності долати труднощі, досягати поставлених цілей у найбільш особистісно значущій сфері незважаючи на її місце в шкільній програмі дасть педагогічному працівникові можливість зорієнтуватися, якою саме є самооцінка старшокласника [9]. У разі завищення домагань необхідно вчити його співвідносити рівень своїх претензій і самооцінку з реальними можливостями, або, навпаки, підвищувати цей рівень, віру у власні сили.

У юнацькому віці зростає потреба в спілкуванні й одночасно підвищується вибірковість спілкування, потреба в усамітненні. Розширюється коло спілкування особистості, вона стає більш комунікабельною, інтелектуальною, самостійною, упевненою в собі, усвідомлює свою несхожість на інших, індивідуальність, неповторність, стає емоційно врівноваженою, схильною до теоретизування з огляду на ускладнення розумових операцій. Вона фіксує увагу на процесах соціалізації і тих знаннях, уміннях і досвіді, які ставить суспільство перед нею на відповідному етапі життєвого шляху. Типовою ознакою цієї фази розвитку старшокласника/старшокласниці науковці

називають розширення діапазону виконуваних ролей, які він/вона приміряє до себе [1–3; 10; 15; 16; 26].

З'являється життєвий план, установка на свідому побудову власного життя, поступове вростання у різні його сфери. Світоглядні пошуки включають соціальну орієнтацію, усвідомлення себе частиною соціальної спільноти, вибір свого майбутнього соціального становища, шляхів і способів його досягнення. Основне соціальне завдання цього віку – вибір професії. Загальна освіта доповнюється тепер спеціальною, професійною. Потреба соціального й особистісного самовизначення спонукає до чіткого орієнтування і знаходження свого місця в дорослому світі. Завдання педагогічного працівника – своєчасно розпізнати переважну професійну сферу творчої спрямованості старшокласника й стимулювати її розвиток у потрібному напрямі.

Автори цієї статті розробили структурну модель соціальної компетентності (рис. 1), на яку можуть орієнтуватися заклади загальної середньої освіти, зокрема і в процесі формування українськомовної компетентності старшокласників, і під час реалізації педагогічних технологій профільного навчання за соціальним спрямуванням.

«Я» – *особистісна сфера* деталізується в таких соціально значущих результатах становлення особистості, що мають перспективу розвитку:

1) здатність бути суб'єктом життєдіяльності, змінюватися, вдосконалюватися, вивищуватися творчо; пізнавальна активність; потреба розвиватися інтелектуально і збагачуватися духовно; відкритість, самоповага, гідність, цілісність особистості; здатність до рефлексії;

2) сформованість базового світогляду (світобачення, громадянськості, патріотизму та ін.);

3) засвоєність цінностей – абсолютних (вічних), національних, громадянських, особистих, сімейних (родинних); сформована здатність керуватися ними в житті;

4) усталена моральна свідомість; наявність стійких моральних переконань; здатність вчиняти лише морально;

5) розвинена емоційність (емпатія); здатність узгоджувати бажання з можливостями й обов'язками; виражати ставлення до всього, що відбувається; поміркованість; спроможність приймати раціональні рішення й відповідати за їх результати (а в разі прийняття невдалих рішень – за наслідки);

б) культурна обізнаність; готовність сприймати мистецтво; сформованість художніх інтересів і вподобань.

Рис. 1. Структурна модель соціальної компетентності

Комунікаційний складник включає такі важливі компоненти:

7) вільне володіння українською мовою; національно-мовна самоідентифікованість; комунікабельність; уміння використовувати мову для розв’язання життєво важливих проблем і реалізовувати увесь спектр її функцій;

8) здатність виконувати соціальні ролі, будувати різновікові й різностатусні стосунки, моделювати й застосовувати адекватні ситуації стратегії спілкування;

9) толерантне ставлення до людей, здатність уявляти себе на їх місці; усвідомлення неповторності й самоцінності кожної особистості;

10) неконфліктність характеру, миролюбність, здатність і потреба запобігати конфліктам, а в разі виникнення – виявляти причини непорозумінь і долати їх.

Діяльнісний складник формування соціальної компетентності має забезпечити:

11) уміння робити свідомий вибір, визначати особисті цілі; встановлювати причинно-наслідкові зв’язки; самостійність, здатність до самовизначення й самореалізації;

12) здатність творчо застосовувати здобуті знання, набуті вміння й досвід у житті; спроможність самонавчатися, виконувати різні соціальні ролі; готовність до співпраці; вміння працювати в колективі;

13) здатність стратегічно і креативно мислити, проектуючи власне життя; уміння реалізовувати життєві плани;

14) спроможність здійснювати професійне самовизначення й самореалізацію.

15) здатність до самоосвіти впродовж життя.

Висновки. Проаналізувавши різноаспектно теорію і практику процесу соціалізації шкільної молоді, автори дійшли таких загальнодидактичних і методичних висновків:

– соціалізація майбутніх випускників закладів загальної середньої освіти є одним із найважливіших завдань нової української школи;

– цей процес має здійснюватись організовано й цілеспрямовано на уроках з усіх предметів згідно із Законом України «Про освіту» і Концепцією «Нова українська школа»;

– одним із вагомих чинників соціалізації шкільної молоді є державна українська мова, яка має значні резерви для успішного здійснення процесу соціальної адаптації;

– оптимальним шляхом соціально орієнтованого опанування державної мови є компетентнісне навчання, яке формує українськомовну компетентність особистості;

– розроблення компетентнісно орієнтованої педагогічної технології навчання української мови та відповідної методики вимірювання її результатів є нагальною вимогою часу;

– створюючи й реалізуючи технологію компетентнісного навчання української мови, слід враховувати основні складники структури соціальної компетентності.

Список використаних джерел

1. Барановська О. В., Косянчук С. В., Трубачева С. Е., Черноус О. В. Дидактичний контекст та особливості реалізації педагогічних технологій в умовах профільного навчання. *Polish Science Journal*. Warsaw: Sp. z o. o. «iScience», 2018. Issue 3. P. 62–72.

2. Бондаренко Н. В. Методи навчання української мови крізь призму компетентнісного підходу. *Дивослово*. 2013. № 12. С. 2–7.

3. Бондаренко Н. В., Косянчук С. В. Українська мова у фокусі перспектив реформування старшої школи. *Молодь і ринок*. 2018. № 4(159). С. 86–92 (DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2018.131492>).

4. Васьківська Г. О., Косянчук С. В. Риторичні уміння учнів старшої школи в контексті ціннісно-сміслової сфери. *Українська мова і література в школі*. 2011. № 8. С. 14–19.

5. Гальперин П. Я. Актуальные проблемы возрастной психологии. Москва, 1978.

6. Давыдов В. В. Теория развивающего обучения. Москва: Интор, 1996. 544 с.

7. Закон України «Про освіту». *Відомості Верховної Ради*. 2017. № 38–39.

8. Кон И. С. Социология личности. Москва: Политиздат, 1967. 383 с.

9. Косянчук С. В. Самооцінка як регуляторна функція у сфері риторичної діяльності. *Українська мова і література в школі*. 2009. № 4. С. 34–39.
10. Косянчук С. В. Чи справді риторика так потрібна старшокласникам? *Вивчаємо українську мову і літературу*. Харків: Вид. група «Основа». 2010. № 34. С. 7–14.
11. Масенко Л. Т. Мова і суспільство: Постколоніальний вимір. Київ: Вид. дім «КМ Академія», 2004. 163 с.
12. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/konczepczyia.html>
13. Осваиваем социальные компетентности / под ред. И. А. Зимней. Москва: МПСИ; Воронеж: МОДЭК, 2011. 592 с.
14. Пиаже Ж. Избранные психологические труды. Москва: Просвещение, 1969.
15. Рибалко Л. Упровадження інноваційних підходів до навчання – шлях модернізації змісту освіти. *Вісник Львівського університету. Серія педагогічна*. 2016. Вип. 31. С. 3–10.
16. Русалкіна Л. М., Косянчук С. В. Засоби риторики як основа особистісного зростання учнів. *Українська мова і література в школі*. 2009. № 8. С. 28–31.
17. Borghans L., Duckworth A. L., Heckman J. J., Ter Weel B. The economics and psychology of personality traits. *Journal of Human Resources*. 2008. Vol 43(4). P. 972–1059.
18. Didaktik kunskapsområde och ämne. Ämnesgruppen i Didaktik. Högskolan i Gävle. *Institutionen för Pedagogik, Didaktik och Psykologi*. 2012, Oktober. S. 1–19. URL: <https://www.hig.se/download/18.70b4ced11f41d324a480001597/1353629533881/didamnesBes041209.pdf>
19. Durlak J. A., Weissberg R. P., Dymnicki A. B., Taylor R. D., Schellinger K. B. The impact of enhancing students' social and emotional learning: A meta-analysis of school-based universal interventions. *Child Development*. 2011. Vol 82(1). P. 405–432.
20. Innovating Education and Educating for Innovation: The Power Of Digital Technologies And Skills. *Education Innovation and Research*. Paris: OECD Publishing. URL: <http://www.oecd.org/education/cei/GEIS2016-Background-document.pdf>
21. Polska szkola w dobie cyfryzacji. *Diagnoza 2017*. URL: <http://www.nck.pl/upload/attachments/319726/RAPORT%20CYFRYZCJA%20SZK%C3%93%C5%81%202017.pdf>
22. Reimagining the Role of Technology in Education: National Education Technology Plan Update (2017). *Office of Educational Technology, U.S.* URL: <https://tech.ed.gov/files201701NETP17.pdf>
23. Smyth K., Mainka Ch. Pedagogy and learning technology: a practical guide. *Edinburgh Napier University*. URL: https://staff.napier.ac.uk/services/dlte/resources/Documents/PALT%20Guide/epedagogy_guide_W EBCOPY.pdf
24. Spitzer B., Aronson J. Minding and mending the gap: Social psychological interventions to reduce educational disparities. *British Journal of Educational Psychology*. 2015. Vol 85(1). P. 1–18.
25. Technology Education for Teachers. P. John Williams (Ed.). *International Technology Education Series*. Rotterdam: Sense Publishers. URL: <https://www.sensepublishers.com/media1449-technology-education-for-teachers.pdf>

26. Vaskivska H. O., Kosianchuk S. V., Skyba H. M. Didactic possibilities of information and communication technologies in the process of development of educational environment in upper secondary school. *Information Technologies and Learning Tools*. 2017. Vol 60. № 4. P. 17–27.

27. Young R. Using Technology Tools in the Public School Classroom. *A Research Paper Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Master of Science Degree in Education*. URL: <http://www2.uwstout.edu/content/lib/thesis/2008/2008youngr.pdf>

Бондаренко Н. В., Косянчук С. В.

СОЦИАЛЬНЫЙ АСПЕКТ ФОРМИРОВАНИЯ УКРАИНСКО-ЯЗЫЧНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ СТАРШЕКЛАССНИКОВ

В статье рассматривается проблема формирования украинскоязычной и социальной компетентностей в новой украинской школе. Определены цель и задачи учреждений общего среднего образования с учетом развития указанных компетентностей. Авторы разработали структурную модель социальной компетентности – для использования в образовательном процессе, что повысит эффективность развития украинскоязычной и социальной компетентностей, а также реализации социально направленных педагогических технологий.

Ключевые слова: социализация школьной молодежи; украинскоязычная компетентность; социальная компетентность; профильное образование.

Bondarenko N. V., Kosianchuk S. V.

THE SOCIAL ASPECT OF FORMING OF THE UKRAINIAN-LANGUAGE COMPETENCE IN THE UPPER SECONDARY SCHOOL PUPILS

The general and linguistic culture guarantees successful professional activity, the prospect of career growth of the individual, its high social status and belonging to the Ukrainian elite. The Ukrainian language plays an important role in the process realization of life's plans for graduates of institutions of general secondary education. At the present stage of development of the new Ukrainian school, the issue of socialization of the younger generation must be resolved. The article defines the goals and objectives of the school, takes into account the need to developing core competencies in the upper secondary school pupils. The authors present social competence model in order to be able to use it in the educational process.

The core of social competence is the notions among which the authors singled out the following: «a person as a biopsychosociocultural phenomenon»; «socialization»; «social adaptation»; «social interaction»; «social differentiation of society»; «social organization of society»; «social health»; «social origin»; «social environment»; «social development»; «social status»; «social groups»; «social

institutions»; «social processes»; «social roles»; «important social system problems»; «socion»; «socionom».

In the process of socialization of the individual, the school must take into account the following important factors: the dependence of the person's life experience from the immediate environment and the microenvironment; individual-typological qualities of personality; historical situation; national peculiarities; the social origin of a person and the socio-economic position of the family; socio-cultural differences; gender differences; the uniqueness of Ukrainian culture and Ukrainian society. An important role in the processes of socialization of the person plays reflection as a phenomenon of social conscience.

Conclusions: socialization of upper secondary school pupils is an important task of the new Ukrainian school; the process of socialization of the pupils should be organized purposefully in the lessons of all subjects; the state Ukrainian language is one of the important factors of socialization and social adaptation of school youth; the development of competence-oriented pedagogical technology for teaching the Ukrainian language and the appropriate methodology for measuring its results is a time requirement; creating and implementing the technology of competence training of the Ukrainian language, it is necessary to take into account the main components of the structure of social competence.

Key words: *socialization of school young people; Ukrainian-language competence; social competence; profile education.*

Стаття надійшла до редакції 20.06.2018 р.